

УДК 347.4

Олександр Бобошко,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У запропонованій статті надається загальна характеристика розірвання договорів. При цьому наголошується, що зміна або розірвання договору може відбутися лише за угодою між сторонами цього договору, якщо інше не передбачається договором або нормативно-правовими і законодавчими актами. Питання розірвання укладеного договору розглядаються насамперед положеннями цивільного законодавства України. Можливість розірвання договору, навіть за істотних обставин, з одного боку, вносить певний дестабілізуючий фактор у відносини сторін договору, надаючи можливість припинити договір до отримання очікуваного результату, а з іншого боку, надає спосіб уникнути виконання договору у разі, коли його реалізація не буде відповідати цілям, які стоять перед сторонами. Щоб розірвати договір за ініціативою однієї зі сторін договору, тобто в односторонньому порядку, необхідна наявність низки умов, а саме: звернення особи до суду з вимогою про розірвання договору та саме задоволення позову про розірвання договору. Звернено увагу на те, що інститути розірвання та відмови від виконання договорів мають єдину правову природу – припинення договірних відносин, проте відрізняються за способами їх здійснення. Якщо розірвання договору – це спосіб припинення договірних відносин шляхом звернення правомочної особи до зобов'язаної, то відмова від договору – це спосіб припинення договірних зобов'язань правомочною особою в односторонньому порядку (ч. 2 ст. 701, ч. 2 ст. 706 ЦК України). Звідси, моментом зміни чи розірвання договору є момент доведення однією стороною в договорі до іншої сторони в договорі свого волевиявлення.

Ключові слова: договір, зміна, розірвання, істотні обставини, сторони договору, особа, підстави зміни договору, підстави розірвання договору.

Постановка проблеми. Між людьми щоденно відбувається взаємодія, яка у науковому світі має назви «цивільні відносини» та «цивільні правовідносини». Такі відносини між особами відбуваються шляхом укладення правочинів, зокрема угод та/або договорів. Після укладення договору в осіб за тих чи інших обставин може виникнути потреба в зміні умов виконання договору, або у його припиненні, або його розірванні. Для цивільних договірних правовідносин властива їх динаміка, складовий елемент якої – зміна або припинення правовідносин. Виконання сторонами договору умов договору завжди пов'язане з ризиком настання непередбачених обставин, які надалі призведуть до певних правових наслідків – зміни або розірвання договору, а також до унеможливлення виконання умов договору в повному обсязі у зв'язку з тим, що обставини суттєво змінилися. Щоб забезпечити стабільність і впевненість сторін договору у непорушності взятих за договором зобов'язань, законодавством передбачено, що договір не може бути розірваний в односторонньому порядку, за винятком випадків, передбачених законодавчими актами (ст. 651 ЦК України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної

проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців: О. Красавчикова, В. Хропанюка, М. І Брагінського, В. В. Вітрянського, О. В. Дзери, О. Отраднної, Є. О. Харитоновна, І. В. Жилінкової, Ф. С. Хейфеца, Н. Д. Шестакової, Е. Грамацького, В. І Гостюка, І. Калаура, В. Кучера, І. В. Матвеева, І. Спасібо-Фатеевої, М. В. Шульги, В. І. Павлова, А. М. Асаула та інших.

Метою статті є науковий аналіз, систематизація, оцінка, розробка пріоритетних напрямів цивільного права в галузі договірних правовідносин, а саме розірвання укладеного договору у зв'язку з істотними змінами обставин, правових наслідків розірвання договорів за істотними обставинами, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері цивільних правовідносин щодо договорів.

Викладення основного матеріалу. Укладення будь-якого договору відбувається виходячи з інтересів його учасників. При цьому оцінювання інтересів сторін від укладення договору здійснюється не абстрактно, а виходячи із сукупності наявних обставин та передбачень їх розвитку у майбутньому. Проте під час укладення договору

неможливо передбачити всі можливі варіанти розвитку подій, обставини можуть змінитися настільки, що сторонам стане не вигідно продовжувати виконання умов договору. Останнє може призвести до розірвання договору.

Питання розірвання укладеного договору розглядаються насамперед положеннями цивільного законодавства України. Можливість розірвання договору, навіть за істотних обставин, з одного боку, вносить певний дестабілізуючий фактор у відносини сторін договору, надаючи можливість припинити договір до отримання очікуваного результату, а з іншого боку, надає спосіб уникнути виконання договору у разі, коли його реалізація не буде відповідати цілям, які стоять перед сторонами.

До тих пір, поки всі умови договору не виконані до кінця, зберігається можливість розірвання та зміни договору. Так, якщо під час експлуатації придбаної речі, в межах відповідних гарантійних термінів, виявилися недоліки, це дає право особі, яка придбала річ, розірвати договір [9, с. 44]. Зазначене вказує, що правовий зв'язок між сторонами зберігся через те, що договір не був виконаний належним чином, тобто не була забезпечена належна якість.

Таким чином, розірвання договору можна визначити як дію, спрямовану на припинення частково або повністю невиконаного договору і тим самим припинення виниклих із договору зобов'язань на майбутнє. Розірвання договору як особливий спосіб припинення зобов'язань характеризується спеціальною спрямованістю правоприміняючого юридичного факту. Переривання правовідносин сторін обумовлено припиненням дії договору як підстави зобов'язання. Сутність розірвання договору виражається відмовою від виконання умов договору і від прийняття виконаних умов за цим договором. Розірвання договору спричиняє повне припинення невиконаних зобов'язань сторін договору.

У доктрині країн СНД розірвання договору зазвичай визначалося як припинення дії договору на майбутнє. З. М. Заменгоф визначала розірвання договору як акт, спрямований на дострокове припинення на майбутнє, час дії договору з метою припинення на цей же час впливав із договору зобов'язання, термін виконання якого ще повністю або частково не настав або виконання якого має триваючий характер [11]. А. В. Венедиктов [12], досліджуючи питання договірної дисципліни в промисловості, писав «для звільнення від відповідальності за невиконання договору необхідно, як правило, саме спеціальну постанову про розірвання ... даного

договору, а не просте ухвалу про надання позапланових замовлень або про скорочення виробничої програми».

Таким чином, одним зі складників розірвання договору є воля сторін здійснити вказану дію. Зазначене підтверджується і законодавством України: договір може бути розірваний: за згодою сторін; за ініціативою однієї зі сторін; на вимогу третіх осіб відповідно до вимог та положень законодавства.

Щоб розірвати договір за ініціативою однієї зі сторін договору, тобто в односторонньому порядку, необхідна наявність низки умов, а саме: звернення особи до суду з вимогою про розірвання договору та саме задоволення позову про розірвання договору.

Вимога про розірвання договору заявляється стороною договору до суду, якщо вона одержала відмову іншої сторони договору на пропозицію змінити або розірвати договір, або у разі неотримання відповіді в строк, зазначений у пропозиції, або в строк, встановлений у договорі. Тут необхідно врахувати, що суд буде розглядати справу у разі надання доказів, підтверджуючих прийняття позивачем заходів щодо врегулювання суперечок з відповідачем до звернення до суду. Таким доказом може бути письмова відмова відповідача від зміни або розірвання договору або підтвердження відправлення відповідачеві таких пропозицій;

Позов до суду про розірвання договору може бути задоволений тільки в таких випадках: істотне порушення договору іншою стороною (ч. 2 ст. 651 ЦК України); істотна зміна обставин, якими сторони керувалися під час укладення договору (ст. 652 ЦК України [2]).

Договір може бути розірваний за рішенням суду на вимогу зацікавленої сторони за наявності одночасно таких умов (ч. 2 ст. 652 ЦК України): в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення, попри всю турботливість та обачність, які від неї вимагалися; виконання договору порушило би співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала, укладаючи договір; із суті договору або звичаїв ділового обороту не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

На вимогу кожної зі сторін суд визначає наслідки розірвання договору виходячи зі справедливого розподілу витрат, понесених сторонами у зв'язку з виконанням договору.

Слід звернути увагу на те, що інститути розірвання та відмови від виконання дого-

ворів мають єдину правову природу – припинення договірних відносин, проте відрізняються за способами їх здійснення. Якщо розірвання договору – це спосіб припинення договірних відносин шляхом звернення правомочної особи до зобов'язаної, то відмова від договору – це спосіб припинення договірних зобов'язань правомочною особою в односторонньому порядку (ч. 2 ст. 701, ч. 2 ст. 706 ЦК України). Звідси, моментом зміни чи розірвання договору є момент доведення однією стороною в договорі до іншої сторони в договорі свого волевиявлення [3]. Разом із цим слід також вказати на момент виконання спеціальних умов, необхідних для розірвання договору (наприклад, погашення заборгованості, повернення майна тощо), а також момент, у який спливає строк вчинення дій на виконання договору. В усіх інших випадках, коли право на односторонню відмову від виконання договору або його розірвання у сторони договору відсутнє, намір змінити або розірвати договір може бути реалізований за погодженням з іншою стороною. Розірвання договору за згодою сторін може мати місце стосовно будь-якого договору. Власне, це один із напрямів реалізації принципу свободи договору.

Можна виділити основні передумови для розірвання договору шляхом укладення про це відповідної угоди [14]: за відсутності порушень договірного зобов'язання, наприклад у зв'язку з втратою інтересу в обох сторін; за відсутності порушень договірного зобов'язання за ініціативою однієї сторони; у зв'язку з порушенням договірного зобов'язання за ініціативою добросовісної сторони; у зв'язку з наявністю порушень договірного зобов'язання з обох сторін; у зв'язку зі скасуванням державного замовлення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р. Харків: Право, 2016. 82 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45–46. Ст. 356.

3. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позиції вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків, 2010. Т. 1: Загальні положення. 320 с.

4. Господарський кодекс України. Науково-практичний коментар. Харків: «Одіссей», 2007.

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1798-12>

7. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / за ред. Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубевої. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. Т. 1. 832 с.

8. Бродовський С.О. Деякі особливості сучасного правового регулювання укладення, зміни і розірвання цивільно-правового договору. Юридична Україна. 2005. № 2. С. 22–27.

9. Бородовський С. Окремі питання зміни і розірвання договору в Цивільному праві України. Право України. 2005. № 3. С. 44

10. Лядецький М.М., Хавронюк М.І. Типові договори, контракти, статuti. К.: Атіка, 2003. 656 с.

11. Заменгоф З.М. Изменение и расторжение хозяйственных договоров. М.: Юрид. лит., 1967. 144 с.

12. Избранные труды по гражданскому праву: в 2 т. Т. II. М.: "Статут", 2004. 557 с.

13. Міхно.О. Поняття та види підстав припинення цивільно-правового договору. Право України. 2004. № 5. С. 136.

14. Подольак С.А. Порівняльний аналіз господарського та цивільно-правового договору та проблеми їх юридичних конструкцій. Держава і право. Юрид. і політ. науки. 2008. Вип. 42. С. 495-499.

15. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Цивільні правовідносини: навч. посіб. К.: Істина, 2008. 304 с.

16. Цивільне право України (традиції і новації): монографія / за ред. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2010. 700 с.

В предлагаемой статье дается общая характеристика расторжения договоров. При этом отмечается, что изменение или расторжение договора может произойти только по соглашению между сторонами этого договора, если другое не предусматривается договором или нормативно-правовыми и законодательными актами. Вопросы расторжения заключенного договора рассматриваются, в первую очередь, положениями гражданского законодательства Украины. Возможность расторжения договора, даже при существенных обстоятельствах, с одной стороны, вносит определенный дестабилизирующий фактор в отношения сторон договора, предоставляя возможность прекратить договор до получения ожидаемого результата, а с другой стороны, предоставляет способ избежать исполнения договора в случаях, когда его реализация не будет отвечать целям, которые стоят перед сторонами. Чтобы расторгнуть договор по инициативе одной из сторон договора, то есть в одностороннем порядке, необходимо наличие ряда условий, а именно: обращение лица с требованием о расторжении договора в суд и само удовлетворение иска о расторжении договора. Обращено внимание на то, что институты расторжения и отказа от исполнения договоров имеют единую правовую

природу – прекращение договорных отношений, однако отличаются по способам их осуществления. Если расторжение договора – это способ прекращения договорных отношений путем обращения правомочного лица к обязанной, то отказ от договора – это способ прекращения договорных обязательств правомочным лицом в одностороннем порядке (ч. 2 ст. 701, ч. 2 ст. 706 ГК Украины). Отсюда, моментом изменения или расторжения договора является момент доведения одной стороной в договоре другой стороне в договоре своего волеизъявления.

Ключевые слова: договор, изменение, расторжение, существенные обстоятельства, стороны договора, лицо, основания изменения договора, основания расторжения договора.

The proposed article gives a General description of the termination of contracts. It is noted that the change or termination of the contract can occur only by agreement between the parties to this contract, unless otherwise provided by the contract or legal acts and legislative acts. Issues of termination of the contract are considered, first of all, the provisions of the civil legislation of Ukraine. The possibility of termination of the agreement, even under significant circumstances, on the one hand, introduces a certain destabilizing factor in the relations of the parties to the agreement, providing an opportunity to terminate the agreement before the expected result, and on the other hand, provides a way to avoid the execution of the agreement in cases when its implementation will not meet the. In order to terminate the contract on the initiative of one of the parties to the contract, that is, unilaterally, it is necessary to have a number of conditions, namely: the person's request for termination of the contract to the court and it is the satisfaction of the claim for termination of the contract. Attention is drawn that the institutions of termination and rejection of the contracts have a common legal nature of termination of the contractual relationship, however, differ in how they are performed. If the termination of the contract is a way of termination of contractual relations by applying to the authorized person to be obliged, the refusal of the contract is a way of termination of contractual obligations by the authorized person unilaterally (part 2 of article 701, part 2 of article 706 of the civil code of Ukraine). Hence, the moment of amendment or termination of the contract is the moment of proof of one party to the contract to the other party in the contract of his will.

Key words: agreement, amendment, termination, significant circumstances of the parties to the contract, the person, grounds for amendment of the agreement, bases of termination of the contract.

